EVIDENCIJA ZAVIČAJNIH ZBIRKI NA PODRUČJU REPUBLIKE HRVATSKE

Registry of Local Collections in the Republic of Croatia

Marijana Špoljarić Kizivat
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek
mspoljaric@gskos.hr

Margita Mirčeta Zakarija
Sveučilišna knjižnica u Splitu
mazakari@svkst.hr

UDK / UDC **027.52(497.5)**
Stručni rad / Professional paper
Primljeno/ Received: 26.05.2026.

BROJ BIBLIOGRAFSKE JEDINICE

565

Sažetak

Cilj. Evidencija zavičajnih zbirki polazišna je točka za koordinirano upravljanje zbirkama na regionalnoj razini. U radu se donosi pregled dosadašnjih istraživanja o stanju zavičajnih knjižničnih fondova i ukazuje na potrebu organiziranja središnjeg informacijskog izvora. Analiziraju se rezultati ankete koju je provela Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva 2025. godine i predlažu smjernice za osuvremenjivanje Preporuka za ustroj zavičajne zbirke.

Pristup/metodologija. Metodom mrežno dostupnog anketnog upitnika Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva prikupila je podatke o posjedovanju i značajkama zavičajnih zbirki u knjižnicama Republike Hrvatske. Prikupljeni su podaci kvantitativno analizirani, prikazani osnovni brojčani podaci, značajke i poteškoće u upravljanju zbirkama.

Rezultati. Analizom su utvrđene opće prisutne poteškoće u upravljanju zbirkama: problem određivanja opsega zbirke, nedovoljan stupanj obrađenosti, nizak postotak digitalizirane građe i projekata vezanih uz zavičajnost. Zaključak je kako bi se kontroliranom i potpunom evidencijom zavičajnih zbirki na nacionalnoj razini navedene poteškoće mogle ublažiti.

Ograničenja. Odaziv knjižničara na anketu bio je nizak te je potrebno provesti dodatno istraživanje o postojanju zavičajnih zbirki u knjižnicama koje nisu odgovorile na upitnik, kombiniranjem drugih metoda (pregled Sustava statističkih podataka o knjižnicama,

mrežno dostupnih podataka pojedinačnih knjižnica, izravna komunikacija s knjižničarima).

Originalnost/vrijednost. S obzirom na kulturnu vrijednost zavičajnih zbirki i dinamične izmjene društvenog konteksta u kojem se oblikuju i čuvaju, važno je definirati jasne i suvremene smjernice za ustroj zavičajne zbirke. Na temelju ograničenog uzorka i dostupnih podataka, ovaj rad donosi pregled osnovnih značajki evidentiranih zbirki i ukazuje na poteškoće u upravljanju na koje nailaze knjižničari u praksi. Rad može biti korisno polazište za izradu osuvremenjenih Preporuka za ustroj zavičajne zbirke.

Ključne riječi: evidentiranje zbirki, koordinirana izgradnja zbirki, kulturno dobro, upravljanje knjižničnom zbirkom, zavičajna zbirka.

Summary

Purpose. The registration of local history collections is the starting point for coordinated collection management at the regional level. This paper reviews previous research on the state of local history collections and highlights the need for a central information source. It analyzes the results of a survey conducted in 2025 by the Local History Collections Committee of the Croatian Library Association and proposes guidelines for updating the *Recommendations for the Organization of Local History Collections.*

Approach/Methodology. The Local History Collections Committee of the Croatian Library Association conducted an online survey to collect data on the presence and characteristics of local history collections in Croatian libraries. The data were quantitatively analyzed, and the results present basic numerical indicators, collection characteristics, and management challenges.

Findings. The analysis identified several common challenges in collection management: difficulties in defining collection scope, insufficient cataloguing and processing, a low percentage of digitized materials, and few projects related to local heritage. The findings suggest that these challenges could be alleviated through a controlled and comprehensive national registry of local history collections.

Research limitations. The survey response rate among librarians was low, indicating that further research is needed on the presence of local history collections in non-responding libraries. Future studies should combine other methods, including a review of

the Library Statistics System, an examination of publicly available online data from individual libraries, and direct contact with librarians.

Originality/Value. Given the cultural value of local history collections and the ongoing changes in the social context in which they are created and preserved, defining clear and contemporary guidelines for their organization is essential. Based on a limited sample size and available data, this paper provides an overview of the basic characteristics of the surveyed collections and highlights the practical management challenges librarians face. The paper may serve as a useful starting point for updating the *Recommendations for the Organization of Local History Collections.*

Key words: collection registration, coordinated collection development, cultural heritage, library collection management, local history collection.

1. Uvod

Zavičajna zbirka definira se kao zbirka knjiga i druge građe čiji se sadržaj odnosi na određenu zemljopisnu, političku, etničku, povijesnu, kulturnu i gospodarsku sredinu, najčešće na mjesto i/ili pokrajinu u kojoj je smještena knjižnica koja zbirku osniva i izgrađuje. (Hrvatska enciklopedija n.d.) Prema veličini zemljopisnog područja koje obuhvaća, zbirka može biti lokalna, subregionalna ili regionalna. Zavičajne zbirke lokalne su samo po mjestu prikupljanja, zavičajnim temama i znamenitim zavičajnicima, a sveukupno često imaju vrijednost nacionalnog kulturnog blaga. Narodne se knjižnice potiče na prikupljanje i čuvanje zavičajne građe. One svojim sadržajem definiraju određenu lokalnu sredinu i povijest, odnosno nastanak, život i rad određene zajednice i njezinih pripadnika. Zavičajna je zbirka baštinska zbirka jer objedinjuje duhovno i materijalno djelovanje pojedinaca i skupina, koje je ostavljeno u nasljeđe. Ona je temeljni kroničar lokalne zajednice i lokalne povijesti. Zadaća je hrvatskih narodnih knjižnica upravo u tome da u globaliziranom društvu očuva nacionalni i lokalni identitet kroz zavičajnu zbirku, kao „najbaštinskiji“ dio svoga fonda. (Krpan Smiljanec 2016, 179-180) Svijest o zavičajnosti u velikoj se mjeri zasniva i prepoznaje u zavičajnoj knjižnoj zbirci. Dok sav duhovni proizvod nekoga mjesta nije skupljen, sistematiziran, sređen, bibliografski opisan, gotovo da i nema oblikovane i dovoljno usmjerene zavičajne svijesti koja brine o načinu nabave, opsegu, vrstama građe, čuvanju, prezentiranju i obradi. Stoga

je i sav ostali zavičajni fond ovisan o knjižnom fondu zavičajne zbirke, koji pruža podatke i upućuje na izvore. (Burić 1989, 216-217)

Stvaranje i vrednovanje zavičajnih zbirki u svijetu počinje 1950-ih godina. Začeci bavljenja zavičajnom građom u hrvatskom knjižničarstvu bilježe se nedugo poslije. U članku Višnje Vuković u Vjesniku bibliotekara hrvatske iz 1957. prvi se put spominje zavičajna zbirka (u kontekstu prve zavičajne zbirke u narodnoj knjižnici, zbirke Zagrabiensia Gradske knjižnice Zagreb, osnovane 1954.) (Vuković 1957, 77)

Premda sve knjižnice osnivaju zavičajne zbirke, i u svijetu i u Hrvatskoj najveći broj zavičajnih zbirki izgrađuje se u narodnim knjižnicama. O značaju i zadacima zavičajnih fondova, o zakonskoj obvezi formiranja zavičajnih zbirki u narodnim knjižnicama u Hrvatskoj te o problemima vezanima uz stručne poslove govorilo se još od 1960-ih godina, iako još desetljećima to neće biti sistemski i formalno uređeno.

Rezultat prvih inicijativa jest odredba iz 1973. godine u Minimumu jugoslavenskih standarda za narodne knjižnice gdje stoji da „narodna knjižnica može formirati zavičajni fond bibliotečne građe što će se pobliže urediti s republičkim, odnosno pokrajinskim propisima“. (Mesić 1988, 211)

Jedini dokument u kojem je izravno zatraženo osnivanje zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama u svakoj općini je iz 1984., „Zaključci Republičke konferencije SSRN Hrvatske o položaju knjige i daljnjim zadacima bibliotekarstva u razvitku samoupravnog socijalističkog društva“. (Mesić 1988, 211) Iste je godine održano i Savjetovanje „Zavičajna zbirka“ u povodu Mjeseca knjige Hrvatske u Ivanić Gradu, a 1988. u organizaciji Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu održan je stručni skup „Stanje zavičajnih zbirki u Hrvatskoj i mogućnosti njihovog razvoja“.

Danas izgradnju zavičajnih zbirki u Republici Hrvatskoj regulira više propisa: Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19, čl. 38, 39), Standard za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (NN 103/2021, čl. 7, 21, 27, 47), Standard za školske knjižnice (NN 61/2023, čl. 12, 13), Standard za digitalne knjižnice (NN 103/2021, čl. 29), Pravilnik o matičnoj djelatnosti i sustavu matičnih knjižnica u Republici Hrvatskoj (NN 81/2021, čl. 15), Pravilnik o obveznom primjerku (NN 66/2020, čl. 2, 3), IFLA-ine i UNESCO-ove Smjernice za razvoj službi i usluga, 2003. te IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice, 2022.

Zakonska obveza i neujednačeno njegovanje tradicije zavičajnih zbirki u većini knjižnica potaknulo je Komisiju za zavičajne zbirke pri Sekciji za narodne knjižnice Hrvatskog knjižničarskog društva još 2009. godine na izradu Preporuka za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. Preporuke su obuhvatile sve procese rada, od ustroja fondova, izrade kataloga do informativno-promidžbene djelatnosti. Pisane su na temelju dostupne stručne literature i zabilježenih iskustava iz hrvatske prakse.

Promjene u teoriji i praksi knjižničarske struke do kojih je došlo u periodu od 2009. do danas usmjerile su Komisiju za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva na osuvremenjivanje spomenutih Preporuka, s ciljem bolje koordinacije zavičajnih zbirki i osnaživanje njihove vidljivosti i dostupnosti zajednici, kako u fizičkom, tako i u elektroničkom obliku. Upravo je jedan od važnijih ciljeva rada Komisije „raditi na usklađivanju procesa rada u izgradnji zavičajnih zbirki unutar knjižničarske struke“, dok misija Komisije ističe „poticanje stvaranja zavičajnih zbirki u okviru knjižničarske struke i u skladu s potrebama suvremenoga društva“ i iznosi viziju „izgradnje i očuvanja zavičajnih zbirki u knjižnicama i baštinskim ustanovama kao kulturne osobitosti svake sredine.“ (Hrvatsko knjižničarsko društvo. Komisija za zavičajne zbirke n.d.)

2. Evidencija zavičajnih zbirki u teoriji i praksi

Sustavna evidencija zavičajnih zbirki polazišna je točka za ostvarenje tih ciljeva i za pripremu i provođenje novih Preporuka. Evidencija zavičajnih zbirki važna je iz nekoliko razloga: zavičajna zbirka čuva identitet lokalne zajednice, okuplja i organizira informacije prema definiranim kriterijima te ih čini kvalitetnim izvorom za istraživanja, pridonosi vidljivosti zbirke unutar zajednice o kojoj govori i kojoj je prvenstveno namijenjena, olakšava pristup zainteresiranom istraživaču jer mu omogućava pregledavanje velike količine informacija na jednom mjestu. Evidencija omogućava kvalitetno upravljanje svakom zasebnom zbirkom – olakšava koordinaciju među knjižnicama svih vrsta, pruža uvid u količinu i eventualno dupliranje podataka i njihovo dvostruko (ponekad čak i trostruko) čuvanje istoga.

Prvu inicijativu za sustavnom evidencijom možemo pronaći u anketiranju koje je provela Zajednica jugoslavenskih nacionalnih biblioteka 1976. godine: u tadašnjoj SR Hrvatskoj anketirano je 70 narodnih knjižnica, njih 13 imalo je zavičajni fond s ukupno

14.901 jedinicom građe. (Vodič kroz narodne biblioteke Jugoslavije 1979, - navedeno prema Stamatović 1987, 9-18)[1] Upitnik o zavičajnim zbirkama u općinskim narodnim knjižnicama ponovljen je za razdoblje od 1977. do 1986. godine. Tada je upitnik ispunilo 110 knjižnica, a njih 24 imale su zavičajnu zbirku. Upitnik su ispunila i tri muzeja, što svjedoči o postojanju zavičajnih zbirki i u tim ustanovama. (Mesić 1988; 211) Osim neznatnog povećanja broja zavičajnih zbirki, situacija se od 1976. godine nije znatno izmijenila, ni u praksi rada ni u konceptu. Najveći rast broja zavičajnih zbirki zabilježen je poslije Domovinskog rata, kada ih je osnovano 27. (Vuković-Mottl i Radovanlija Mileusić 2002, 170)

Na poticaj Komisije za zavičajne zbirke Hrvatskoga knjižničarskog društva provedeno je istraživanje stanja zavičajnih fondova na razini AKM ustanova, s ciljem ispitivanja mogućnosti povezivanja svih evidentiranih zbirki u zajedničkom računalnom katalogu. Upitnik o stanju zavičajnih zbirki u knjižnicama Republike Hrvatske izradile su Srna Vuković-Mottl (za knjižnice), Ines Brenko (za arhive) i Snježana Radovanlija Mileusić (za muzeje), a koje je predstavljeno 2002. godine na 5. seminaru Arhivi, knjižnice, muzeji. Na upitnik su odgovorile 64 knjižnice, ali među njima nisu bile sve narodne knjižnice koje su tada imale zavičajnu zbirku, četiri knjižnice navele su da nemaju zbirku, a dvije posjeduju odgovarajuću građu kojoj tek slijedi organizacija u zavičajnu zbirku.

Osim spomenutih Preporuka, godina 2009. bila je značajna za tematiku zavičajnih zbirki u hrvatskim narodnim knjižnicama i stoga što upravo iz te godine potječu posljednji prikazani statistički podaci o zavičajnim zbirkama. Objavljeni su u istraživanju koje donosi i pregled objavljenih teorijskih radova hrvatskih autora o zavičajnim zbirkama u narodnim knjižnicama, kao i prikaz hrvatskih zakonskih i podzakonskih akata koji definiraju propise vezane uz zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama. (Tošić-Grlač i Hebrang Grgić 2009, 51-64) Istraživanje je predstavljeno na 7. savjetovanju za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (Šibenik, 2009.). Podaci su značajna smjernica za daljnji rad, premda se odnose samo na zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama: zabilježeno je 147 zbirki (ukupno je bilo 210 narodnih knjižnica) razmještenih u svakoj od 21 županije (najviše u Šibensko-kninskoj i Istarskoj županiji), s ukupno 117.321 svezak knjiga. (Tošić-

[1] Vodič kroz narodne biblioteke Jugoslavije. Beograd: Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, 1979. prema. Stamatović, Desanka. Zadaci i značaj zavičajnih fondova u opštinskim narodnim bibliotekama. // Savjetovanje o zavičajnim zbirkama u narodnim bibliotekama, Sarajevo, 20. novembar 1987.

Grlač i Hebrang Grgić 2009, 51-64) Nakon petnaest godina, broj zavičajnih zbirki povećao se za 33 zbirke koje su smještene u 180 narodnih knjižnica (od njih ukupno 196) s pohranjenih 242.190 jedinica građe, od čega je 201.700 svezaka knjiga, dok čak 16 narodnih knjižica još uvijek nema zavičajnu zbirku. (Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti narodnih knjižnica za 2024. godinu. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu)

Svake se godine u Statističkim podacima i pokazateljima uspješnosti narodnih knjižnica prikazuju kvantitativni podaci o broju zavičajnih zbirki u narodnim knjižnicama, broju svezaka knjiga i broju jedinica ostale građe u zavičajnoj zbirci. Nema, međutim, sustavnih kvalitativnih analiza zavičajnih zbirki. Na portalu narodnih knjižnica Knjiznica.hr (Knjižnica.hr portal narodnih knjižnica n. d.) okupljene su i prikazane najveće zavičajne zbirke u trideset narodnih knjižnica – pojedinačne zavičajne zbirke ukratko su predstavljene, s naznačenom poveznicom na stranicu pripadajuće knjižnice i digitalizirani dio građe. Djelomični pregled zavičajnih zbirki dostupan je i na Hrvatskom arhivu *weba*: u suradnji s narodnim knjižnicama arhiviraju se izvorno digitalni sadržaji koji se odnose na određeno područje ili zavičaj. (Hrvatski arhiv *weba*. Zavičajne zbirke n. d.) Sadržaji su vezani uz određeni lokalitet s ciljem predstavljanja i osiguranja dugoročnog pristupa zavičajnoj građi koja se nalazi isključivo na *webu* i na taj način upotpunjava i popularizira zavičajni fond pojedine knjižnice. Ukupno šest zavičajnih zbirki dostupno je u digitalnom obliku u Hrvatskom arhivu *weba*.

Pojedinačni stručni članci donose podatke o zavičajnim zbirkama, ali ne postoji jedno središnje mrežno mjesto koje okuplja sve zavičajne zbirke u svim vrstama knjižnica i daje njihov pregled.

3. Evidencija zbirki – prikaz rezultata

Kao prvi korak za pripremu evidencije 2025. godine, Komisija za zavičajne zbirke izradila je upitnik od 17 pitanja u Google obrascu. Pitanja su obuhvatila temeljne značajke zbirke: naziv, veličinu, vrstu zastupljene građe, stupanj kataložne obrade i razinu digitalizacije, eventualni status kulturnog dobra te informacije o drugim neregistriranim zbirkama na području djelovanja ispitane knjižnice.

Upitnik je poslan na ukupno 1.699 adresa elektroničke pošte, pri čemu su obuhvaćene sve vrste knjižnica: narodne (201), specijalne (99), sveučilišne (10), školske

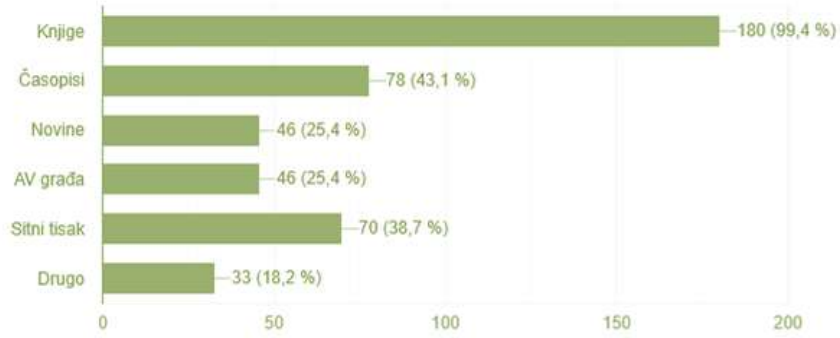
(1.296), visokoškolske (92) i jedna znanstvena knjižnica te je bio dostupan za ispunjavanje u periodu od 29. svibnja do 5. srpnja 2025. godine. Zaprimljeno je 289 odgovora, odnosno 17 % od ukupnog broja poslanih upitnika.

Najviše su zastupljeni odgovori iz županija u kojima je najveći broj knjižnica (pretežno školskih), a to su Splitsko-dalmatinska, (12,5 %) Primorsko-goranska (10,4 %), Osječko-baranjska županija (10,4 %), Grad Zagreb (8,7 %) i Zagrebačka županija (6,2 %). Sukladno tome, najviše je odgovora iz školskih knjižnica (68,5 %), iza kojih slijede narodne knjižnice (22,1 %), a što znatno utječe na interpretaciju rezultata.

Od promatranog uzorka (289 knjižnica), zavičajnu zbirku posjeduje 181 knjižnica (62,6 %), sukladno uzorku, najviše školskih (141) i narodnih knjižnica (64). Prema saznanjima, postoje značajne zavičajne zbirke koje nemaju status knjižnice jer ih vode kustosi ili arhivisti pa nisu u ovoj statistici. Zabilježeni su i odgovori u kojima je prisutna dilema knjižničara oko širine i preciznosti pojma zavičajne zbirke, a što je posljedično utjecalo na odgovore (primjerice, „Knjižnica XX službeno nema odvojenu zbirku, no posjeduje vrlo vrijednu zbirku XX koja sadrži stare i vrijedne knjige, no ne mogu reći kako je riječ o „aktualnoj“ zavičajnoj zbirci s obzirom da je ne nadopunjujemo novom građom. Bila sam u nedoumici kako ispuniti anketu, obilježila sam kako nemamo zavičajnu zbirku, no osjetila sam potrebu i privatno se javiti s obzirom da je zbirka, a i sâm fond naše knjižnice jedna velika „zavičajna zbirka“.)

Specifični naziv zavičajne zbirke često ukazuje na njezin teritorijalni opseg. Ukupno 71 knjižnica navela je neki specifični naziv – određen prema nazivu ustanove u čijem je zbirka vlasništvu („Zavičajna zbirka gradske/školske knjižnice [ime knjižnice] …“), prema tematskom određenju („Prozor kroz koji Dunav teče“) ili prema povijesnom ili suvremenom nazivu zavičaja („Essekiana“, „Slatina i okolica“). U tom smislu najviše je lokalnih zbirki, a manje subregionalnih ili regionalnih.

U zavičajnoj zbirci najviše je knjiga (u 180 knjižnica, 99,4 %), potom slijede časopisi (u 78 knjižnica, 43,1 %), sitni tisak (u 70 knjižnica, 38,7 %), podjednak je broj novina i AV građe (u 46 knjižnica, 25,4 %) te drugo (33 knjižnice, 18,2 %). (vidi Sliku 1). Knjige, časopise i novine u zavičajnim zbirkama ima 43 knjižnice, u 15 su knjižnica zastupljene knjige i časopisi, a u 13 knjižnica knjige, časopisi i sitni tisak.

Slika 1. Zastupljenost pojedine vrste građe u zavičajnim zbirkama

Zavičajna zbirka pretežno je veličine do 1.000 jedinica građe (151 knjižnica, 83,4 %), nekolicina je zavičajnih zbirki od 1.000 do 3.000 jedinica (u 19 knjižnica, 10,5 %), pet je knjižnica veličine zbirke od 5.000 do 10.000 jedinica (2,8 %) i pet zbirki također ima više od 10.000 jedinica, dok je samo jedna knjižnica srednje veličine s 3.000 do 5.000 jedinica građe (0,6 %).

Prema stupnju kataložne obrade, 66,9 % knjižnica najvećim je dijelom obradilo zbirku, pedeset dvije knjižnice (28,7 %) djelomično, dok je samo u osam knjižnica (4,4 %) zbirka neobrađena.

Digitalizacija zavičajnih zbirki provodi se u velikom broju knjižnica (u 148 knjižnica, 81,8 %), najčešće putem većih projekata digitalizacije (u 22 knjižnice, 66,7 %). Ispitanici su naveli i provođenje drugih projekata vezanih uz zavičajnu zbirku ili zavičajnost (u 20 knjižnica) koji nisu digitalizacijski.

U zavičajnoj zbirci knjižne građe kulturno dobro ima manji broj knjižnica (24 knjižnice, odnosno 13,3 % pristiglih odgovora), a kulturno dobro registrirano je u jednoj četvrtini njih (6 knjižnica). Knjižničari imaju saznanja o postojanju drugih privatnih zavičajnih zbirki/knjižne građe od nacionalnog značaja na svome području (u 58 knjižnica odnosno 20,1 %). Gotovo šezdeset knjižničara ima saznanja o takvim zbirkama koje su mahom dio privatnih ili samostanskih knjižnica.

Zasebne vrste građe, poput rukopisne građe, nota, kartografske građe i polupublikacija nisu bile obuhvaćene istraživanjem, navedene su u kategoriji „drugo“.

Pored tih općih značajki, moguće je izdvojiti i rezultate specifične za pojedinu vrstu knjižnice, a koji mogu utjecati na odluke o organizaciji i poslovanju knjižnice.

Odgovori iz narodnih knjižnica vezani uz vrstu građe koja se prikuplja pokazuju najveću zastupljenost knjiga – vrlo očekivano, zavičajne zbirke u svim knjižnicama uključuju knjige. Časopise prikupljaju 22 knjižnice, AV građu 20, sitni tisak 17, a novine 14 knjižnica. U usporedbi s ranijim istraživanjima iz 2002. godine, došlo je do male promjene: najzastupljenije su bile knjige, zatim časopisi, a na trećem mjestu novine. Veličina zbirke obično je do 1.000 jedinica. Prema stupanju obrađenosti, od 64 narodne knjižnice sa zavičajnom zbirkom, u 38 knjižnica zavičajna građa obrađena je, u 21 knjižnici djelomično obrađena, a u čak 3 knjižnice građa još uvijek nije obrađena. Različito od očekivanja, građa se digitalizira u samo 10 narodnih knjižnica (26,3 %), a od toga kao poseban projekt u šest knjižnica. Drugi zavičajni projekti rjeđi su u narodnim knjižnicama: samo četiri knjižnice navode zavičajne projekte, a među njima raznovrsnošću i bogatstvom ističe se Gradska knjižnica Ivan Vidali Korčula. Ta knjižnica kontinuirano provodi brojne aktivnosti vezane uz zavičajnost, a kojima jača vidljivost, podupire lokalne autore, teme i sadržaje, obilježava značajne obljetnice. Primjeri uključuju promotivne i nakladničke projekte ("Korčulanska baština", nakladnička biblioteka Žilković, znanstveni časopis Kanavelić), edukativne radionice („Upoznajmo zavičajnu zbirku“), virtualne izložbe, posebne sadržaje o korčulanskim književnicima na Youtube kanalu knjižnice. Kulturno dobro nalazi se u deset narodnih knjižnica, ali status registriranog kulturnog dobra ima samo jedna zbirka.

U osam školskih knjižnica zavičajna zbirka ima poseban naziv, pretežno po povijesnom nazivu zavičaja. Pored knjiga, najviše se prikupljaju časopisi (15 knjižnica), dok je ostala vrsta građe manje zastupljena (sitni tisak u 9, a novine u dvije knjižnice). Sve zbirke veličine su do 1.000 jedinica. Građa je većinom obrađena u 50 knjižnica, djelomično obrađena u 16, a uopće nije obrađena u samo dvije knjižnice. Digitalizacija se provodi u tek dvije školske knjižnice, ali su drugi zavičajni projekti češći – 19 knjižnica organizira natjecanja u poznavanju zavičajne povijesti, tematske kvizove, izložbe te sudjeluje u većim školskim projektima koji su vezani uz zavičajne teme.

Samo sedam specijalnih knjižnica potvrdilo je posjedovanje zavičajne zbirke u svom fondu: pet muzejskih i dvije bolničke. Četiri knjižnice posjeduju i kulturno dobro, pri čemu je status registriranog dodijeljen građi u dvije knjižnice. Veličine zbirki su pretežno do 3.000 jedinica, jedna knjižnica ima između 5.000 i 10.000 jedinica, dok jedna ima više od 10.000 jedinica građe. Osim knjiga, časopisa i novina, zastupljeni su sitni tisak

i AV građa (u tri knjižnice). Građa je djelomično obrađena, a u samo dvije knjižnice (veličinom manje) građa je u potpunosti obrađena. Digitalizacija se provodi u pet specijalnih knjižnica.

Na anketu su odgovorile dvije sveučilišne knjižnice. Obje imaju zavičajnu zbirku, s posebnim nazivom, većinom su zastupljene knjige, časopisi, novine, AV građa i sitni tisak, veličinom veće od 10.000 jedinica, u potpunosti obrađene. Sveučilišne knjižnice provode projekte digitalizacije. U zbirkama imaju građu koja je kulturno dobro, ali je građa kao takva registrirana u jednoj knjižnici, dok u drugoj još uvijek nije.

Nijedna od 12 visokoškolskih knjižnica koje su odgovorile na anketu nema zavičajnu zbirku.

4. Zaključna razmišljanja

Iako je postotak odgovora na upitnik nizak i iznosi tek 17 %, prikupljeni podaci važni su za oblikovanje Preporukâ za ustroj zavičajne zbirke. Podaci omogućavaju određivanje zajedničkih značajki popisanih zbirki, kao i zajedničkih poteškoća u upravljanju zbirkama.

Ukupno 181 knjižnica potvrdila je postojanje zavičajne zbirke u svom fondu. Posebno imenovanje zbirki sa zavičajnom građom većinom se nije uvriježilo u praksi, iako bi dodavanje naziva zbirci olakšalo identifikaciju u sadržajnom, teritorijalnom, povijesnom ili kulturološkom smislu. Zbirke karakterizira natpolovični stupanj obrađenosti, prosječne su veličine do 1.000 jedinica građe, najzastupljenija vrsta građe jesu knjige (jedna knjižnica nema knjige u zbirci!), časopisi i sitni tisak zastupljeni su u 40 % zbirki, dok su novine, AV građa i građa druge vrste zastupljeni u 20 % zbirki, stupanj digitalizacije vrlo je nizak – bilo da je riječ o projektnoj ili kontinuirano organiziranoj digitalizaciji, a kulturno dobro zastupljeno je u 23 zbirke i registrirano u 6 knjižnica.

Interpretacija prikupljenih rezultata, kao i pregled ranijih evidencijskih aktivnosti u knjižničnom sustavu ukazuju na nekoliko učestalih poteškoća na koje nailaze knjižničari u radu sa zavičajnim zbirkama. Definiranje opsega zbirke početni je problem, na koji se posljedično veže problem dupliranja zbirki. Naime, iako postoji kvalitetna zakonska regulativa koja nalaže izgradnju zavičajne zbirke i županijskoj matičnoj i općinskim knjižnicama na području županije, ne postoji dogovor o opsegu i sadržaju pojedinačnih zbirki jednog određenoj teritorija. Sustavnom i kontinuiranom evidencijom zbirki

umanjio bi se problem dupliciranja zavičajnih zbirki i omogućio jednostavniji dogovor među knjižnicama. To podrazumijeva dogovor o administrativnim granicama (praćenje promjena granica – sužavanje ili proširivanje teritorijalnog opsega zbirke), ali i dogovor o sadržaju odnosno vrsti građe koja se prikuplja.

Po svojoj prirodi zavičajna zbirka teži sveobuhvatnosti i raznovrsnosti (Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu) te se može smatrati nekom vrstom „nacionalne knjižnice u malom“ za pripadajuće područje. Stoga je u obradi potrebno primjenjivati potpuni bibliografski opis, po modelu rada nacionalnih knjižnica. Podaci prikupljeni anketnim upitnikom za potrebe ovog rada pokazali su srednji postotak obrađenosti zavičajnog fonda pa bi buduće Preporuke za ustroj zavičajne zbirke i dalje trebale naglašavati važnost kvalitetne obrade za dostupnost i vidljivost zbirke.

Sljedeći korak u procesu jačanja vidljivosti svakako je digitalizacija, cijelih fondova ili pojedinih dijelova (primjerice poglavlja knjiga). Postupak je to koji otvara mogućnosti virtualnog povezivanja zbirki u različitim knjižnicama, kao i interdisciplinarnog povezivanja s drugim baštinskim ustanovama. Provedena anketa pokazuje nizak stupanj digitalizacije pa bi Preporuke trebale istaknuti višestruku korist tog postupka za zbirku i sugerirati načine provedbe (udruživanje s drugim ustanovama, priključivanje većim projektima, dogovaranje sponzorskih odnosa s lokalnom zajednicom, itd.).

Evidentiranje zbirki i izrada suvremenih preporuka za ustroj zavičajne zbirke osnovni su preduvjeti za jednostavniji i kvalitetniji rad knjižničara. Komisija za zavičajne zbirke usmjerava svoj rad upravo prema tome cilju i nastoji podizati svijest o važnosti takvih zbirki i prilagodbi uloge knjižničara koja se može definirati kao „paradigmatska promjena uloge knjižničara, gdje oni sve češće opisuju i interpretiraju jedinice građe na neuobičajen način izvan dosadašnje knjižničarske prakse, jer poput arhivista i kustosa smještaju građu pri opisu u određeni kulturološko-povijesni kontekst (primjerice, uz digitaliziranu jedinicu građe često se daje povijesni prikaz nastanka djela, biografija autora, tadašnje društvene i povijesne okolnosti, dodatne informacije i dr.)“ (Šojat-Bikić 2013, 30). Knjižnicama se otvaraju i dodatne mogućnosti popularizacije fondova te stvaranja novih usluga i intelektualnih proizvoda temeljnih na zavičajnim zbirkama.

Literatura

Burić, Vesna. 1989. „Zavičajne zbirke: svrha i način.“ Osječki zbornik 20: 213-224.

IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice. 2022. Društvena izdanja HKD-a. Pristupljeno: 4. 5. 2026. https://izdanja.hkdrustvo.hr/drustvena/di/catalog/view/37/8/365

Hrvatska enciklopedija. 2013. s.v. „Zavičajna zbirka.” Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno: 4. 5. 2026. https://enciklopedija.hr/clanak/zavicajna-zbirka.

Hrvatski arhiv weba. n.d. „Zavičajne zbirke.“ Pristupljeno: 4. 5. 2026. https://haw.nsk.hr/zavicajne-zbirke/

Knjižnica.hr. n.d. „Zavičajne zbirke.“ Pristupljeno: 4.5.2026. https://www.knjiznica.hr/zavicajne-zbirke

Krpan Smiljanec, Marina. 2016. „S efemernom građom: Mihanovićevim zagorskim stazama.“ U *Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova*, uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić, 176-200. Beli Manastir: Gradska knjižnica.

Mesić, Đurđa. 1988. „Građa i informacije u zavičajnim zbirkama narodnih knjižnica i načini prikupljanja.“ *Informatologia Yugoslavica* 20, no. 3-4: 209-217.

Hrvatsko knjižničarsko društvo. 2025. „Komisija za zavičajne zbirke.“ Pristupljeno: 4. 5. 2026. https://www.hkdrustvo.hr/strucna-tijela/sekcija-za-zbirke-i-sluzbe/komisija-za-zavicajne-zbirke/#plan
Narodna knjižnica: IFLA-ine i UNESCO-ove smjernice za razvoj službi i usluga. 2003.

Pravilnik o matičnoj djelatnosti i sustavu matičnih knjižnica u Republici Hrvatskoj. 2021. Narodne novine 81, 1506. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_07_81_1506.html

Pravilnik o obveznom primjerku. 2020. Narodne novine 66, 1318. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_06_66_1318.html

Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. n.d. Pristupljeno: 4. 5. 2026. https://www.hkdrustvo.hr/wp-content/uploads/2026/03/Preporuke6.pdf

Standard za digitalne knjižnice. 2021. Narodne novine 103, 1836. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_09_103_1836.html

Standard za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. 2021. Narodne novine 103, 1834. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_09_103_1834.html

Standard za školske knjižnice. 2023. Narodne novine 61, 1024. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_06_61_1024.html

Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. n.d. „Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti narodnih knjižnica za 2024. godinu.“ Pristupljeno: 1. 9. 2025. https://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2024/05/Podaci_narodne_za_2024_2025.xlsx.

Šojat-Bikić, Maja. 2013. „Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku.“ Muzeologija 50: 17-516. https://hrcak.srce.hr/137980

Tošić-Grlač, Sonja i Ivana Hebrang Grgić. 2011. „Zavičajne zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama.“ U *7. savjetovanje za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj: zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama: zbornik radova*, priredila za tisak Jelica Leščić, 51-64. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

Vodič kroz narodne biblioteke Jugoslavije. 1979. Beograd: Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka. Navedeno prema: Stamatović, Desanka. 1987. „Zadaci i značaj zavičajnih fondova u opštinskim narodnim bibliotekama.“ U *Savjetovanje o zavičajnim zbirkama u narodnim bibliotekama, Sarajevo, 20. novembar 1987.*, priredili Rejhana Maslo, Jelka Popović-Trtak, 9-18. Sarajevo: Narodna biblioteka "Hasan Kikić".

Vuković-Mottl, Srna i Snježana Radovanlija Mileusić. 2002. „Zavičajni fondovi (zbirke) u knjižnicama i muzejima: rezultati anketiranja.“ U *5. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova*, uredile Mirna Willer, Tinka Katić, 168 – 182. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Vuković, V. 1955.-1957. „Pedeset godina rada Gradske knjižnice u Zagrebu.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 4, no. 1/4: 75-81.

Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. 2019. Narodne novine 17, 356. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_02_17_356.html